

چاه روحاء: چاهی در جنوب غرب مدینه

چاه روحاء در وادی ای به همین نام، در ۷۶ کیلومتری جنوب غربی مدینه قرار داشته است.^۳ این وادی، به سبب وجود چاه‌های متعدد^۴ و نیز داشتن هوای مناسب^۵، از منزلگاه‌های مورد توجه کاروان‌ها، میان مکه و مدینه، بوده است. بر اساس گزارشی،^۶ اسعد حمیری، از پادشاهان یمن، در نیمه اول قرن پنجم میلادی، هنگام بازگشت از مدینه، کنار چاه روحاء به استراحت پرداخت و آن جا را روحانایید.^۷ در برخی گزارش‌ها درباره غزوه بدر^{*}، گفته‌اند: پیامبر ﷺ در شب چهارشنبه، نیمه رمضان، به روحاء رسید و در آن جا مدتی استراحت کرد و نماز خواند.^۸ این مورد هم در نامگذاری این محل به روحاء می‌تواند مؤثر باشد.

سمهودی، با آوردن اطلاعات متقدمان درباره موقعیت جغرافیایی این ناحیه، نتیجه گرفته که روحاء نام یک خشکرود (وادی)

^۳. اسد الغابه، ج. ۱، ص ۲۲۲، ۱۸۶ «پاورقی»؛ سبل الهدی، ج. ۳.

ص ۱۷۵؛ معالم الانبیاء، ص ۱۳۱.

^۴. وفاء الوفاء، ج. ۳، ص ۱۶۵؛ موسوعة مرآة الحرمين، ج. ۴، ص ۸۱۴.

ص ۹۰؛ وفاء الوفاء، ج. ۴.

^۵. ع المختار المغاني المطالب، ص ۱۶۱-۱۶۰؛ معجم البلدان، ج. ۲، ص ۷۶.

مراسد الاطلاع، ج. ۲، ص ۶۳۷.

^۶. المغازی، ج. ۱، ص ۴۶؛ وفاء الوفاء، ج. ۳، ص ۱۶۵.

چاه رواه: چاهی در مجاورت صحراي عرفات

روا یا روی به معنای آب گوارا^۱، نام چاهی است که در خارج از حرم و کنار صحراي عرفات قرار داشت. قریش، پیش از آن که به رهبری فُصّی بن کِلَاب^۲ در مکه پراکنده شوند، از برکه‌ها و آبگیرهای بالای کوه‌های اطراف مکه می‌نوشیدند و به حفر چاه‌هایی در اطراف می‌پرداختند. از مُرَّةٌ بن کعب بن لُؤَیٰ، جد ششم پیامبر ﷺ، به عنوان کسی یاد شده است که چاه روا را حفر کرده است.^۳ امروزه در منابع، یادی از این چاه نیست.

«منابع»

اخبار مکة و ما جاء فيها من الآثار: محمد بن عبدالله الازرقی (۲۴۸.م ق.). به کوشش رشدی الصالح ملحس، مکه، دار الثقافه، ۱۴۱۵ق؛ فتوح البلدان: احمد بن یحيی البلاذری (۲۷۹.م ق.). تصحیح صالح الدین منجد، قاهره، مکتبة النهضة المصرية، ۱۹۵۷م؛ لسان العرب: محمد بن مکرم ابن منظور (۶۳۰-۷۱۱ق)، قم، انتشارات ادب الحوزه، ۱۴۰۵ق.

قهرمان کرمی

۱. لسان العرب، ج. ۲، ص ۳۶۱، «مجج».

۲. اخبار مکه، ج. ۲، ص ۲۲۰؛ فتوح البلدان، ج. ۱، ص ۶۵.

از آن یاد شده است. طبق گزارش سیره نویسان هنگام رفتن پیامبر ﷺ برای غزوه بدر، بعد از توقف در چاه سقیا^{*}، به سمت چاه روحاء عزیمت کرد و ضمن استراحت در سر این چاه، از آب آن نوشید.^۸

واقعی (م. ۲۰۷ق.) به نماز خواندن پیامبر ﷺ در روحاء تصریح کرده و افزوده که پیامبر ﷺ در آنجا، برای نجات مردم از بزرگان قریش، دعا کرد و فرمود: «این سجسج برترین وادی‌های عرب است.^۹ در آگاهی متفاوتی، عُمير بن سلمه گزارش داده که در یک مأموریت، به همراه پیامبر ﷺ، از برخی آب‌های روحاء که محصور در بستان‌ها و باع‌هایی بوده، گذشته‌اند^{۱۰} که به احتمال می‌تواند منظور همین چاه روحاء باشد.

در نقل نبوی از عبور کردن و نماز خواندن حضرت موسی در اینجا یاد شده، و گفته شده است: «هفتاد پیامبر بزرگ در این محل نماز خوانده‌اند». مسلمانان بعدها همین جا یا جایی در نزدیکی آن را به مسجد شرف الروحا تبدیل کردند.^{۱۱}

۸. السیرة النبویة، ج. ۱، ص. ۶۱؛ سبل الهدی، ج. ۴، ص. ۲۵.

۹. المغازی، ج. ۱، ص. ۴۶-۴۷؛ امتناع الاسماع، ج. ۱، ص. ۹۲.

۱۰. اسد الغایب، ج. ۳، ص. ۷۹۲.

۱۱. وفاء الوفاء، ج. ۴، ص. ۸۳-۸۴؛ موسوعة مرآة الحرمین، ج. ۴، ص. ۸۱۴.

بوده است.^۱ از آن‌جا که وادی روحاء، از وادی‌های خوش آب و هوای مدینه بود و در سخنی از پیامبر ﷺ نیز بر آن تصریح شده^۲، گاه چاه روحاء را با نام چاه سجسج (هوای معتدل)^۳ هم می‌شناسند.^۴ به هر صورت، چاه روحاء را به سبب استقرار در منطقه‌ای خوش آب و هوای بهشتی وصف کرده‌اند.^۵ مؤید این مطلب، گزارش سخنی از پیامبر ﷺ است در این که وادی روحاء از وادی‌های بهشتی است.^۶

برخی گزارش‌ها حاکی است که در وادی روحاء چاه‌های متعددی وجود داشته که به تدریج، با هجوم سنگریزه‌ها، پر شده و تنها چاه روحاء باقی مانده است.^۷ به هر صورت، محل دقیق چاه، نام حفرکننده و تاریخ حفر آن، در منابع، گزارش نشده و تنها به سبب ذکر نام این چاه، در یکی از غزووات پیامبر ﷺ،

۱. وفاء الوفاء، ج. ۴، ص. ۸۳.

۲. تاریخ المدینه، ج. ۱، ص. ۷۸؛ الروض الانف، ج. ۵، ص. ۱۱۹؛ وفاء

۳. الوفاء، ج. ۴، ص. ۹۰.

۴. الازمۃ و الامکنہ، ص. ۱۷۴.

۵. معجم ما استجمم، ج. ۳، ص. ۹۵۸؛ البداۃ و النهایہ، ج. ۳، ص. ۲۶۱؛

۶. وفاء الوفاء، ج. ۴، ص. ۸۳.

۷. احسن التقاسیم، ص. ۶۶؛ الازمۃ و الامکنہ، ص. ۱۷۴؛

۸. وفاء الوفاء، ج. ۴، ص. ۸۳.

۹. وفاء الوفاء، ج. ۳، ص. ۱۶۴؛ حجاز در صدر اسلام ص. ۱۹۹.

۱۰. وفاء الوفاء، ج. ۳، ص. ۱۶۵؛ موسوعة مرآة الحرمین، ج. ۴، ص. ۸۱۴.

مطلوب، نشانه وجود این چاه در خارج مدینه است. در عین حال، در سفرنامه های فارسی دوره قاجاریه، از چاه روحاء به عنوان یکی از منازل از مکه به مدینه معرفی شده که پیش و پس از آن، به ترتیب، منازل بئر شریوف و بئر علی قرار داشته است.^۵ فرهاد میرزا تصريح می کند که به سر چاه روحاء که آب داشته، رفته، ولی چاه عمیق بوده است.^۶ بقایای این چاه اکنون در منطقه الروحاء مدینه موجود است و در کنار آن مسجدی بنا شده است.

(تصویر شماره ۲۱ و ۲۲)

منابع

احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم؛ محمد بن احمد المقدسی (م. ۳۸۰ق.)، قاهره، مکتبه مدبولی، ۱۴۱۱ق؛ الازمنة والامکنه؛ احمد المرزوقي (م. ۴۲۱ق.)، به کوشش المنصور، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۱۴۱۷ق؛ اسد الغابه فی معرفة الصحابة؛ علی بن محمد بن الاٹیر (م. ۵۵۵-۵۶۰ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۹ق؛ امتناع الاسماع بیا للنبي من الاحوال والاموال و الحفدة و المتابع؛ احمد بن علی المقربی (م. ۴۵۴ق.)، به کوشش محمد عبدالحمید النمیسی، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۱۴۲۰ق؛ البداية والنهاية فی التاریخ؛ اسماعیل بن عمر

^۵. سفرنامه سیف الدوله، ص ۱۳۹، «پاورقی»؛ سفرنامه میرزا محمدحسین فراهانی، ص ۲۱۸.

^۶. سفرنامه فرهاد میرزا، ص ۱۳۷.

اشاره شده در ناحیه روحاء و در مجاورت چاه، آثار رسول خدا^{علیه السلام} به جا مانده است، ولی نوع آثار را مشخص نکرده‌اند. نیز از وجود دو قصر و چاه‌های بسیار، از جمله چاهی معروف به چاه مروان که در مجاورت آن برکه‌ای از هارون الرشید تعییه شده و چاه عثمان بن عفان و چند چاه دیگر در روحاء، خبر داده‌اند.^۱

طبق گزارش ابن جبیر (م. ۶۱۴ق.)، از میانه مزلگاه بدر به مزلگاه صفاراء او به چاهی به نام چاه ذات العَلَم بربورده کرد که گفته شده علی بن ابی طالب^{علیه السلام} در آن‌جا با جنیان جنگیده و به نام روحاء شناخته می‌شود.^۲ گزارش ابن بطوطه (م. ۷۷۹ق.) هم مؤید این است که در روحاء چاهی به نام ذات العلم وجود داشته است.^۳ برخی دیگر ذات‌العلم را سمت مقابل روحاء توصیف کرده‌اند.^۴

تواریخ محلی مدینه، از سده ششم تا منابع معاصر که معمولاً چاه‌های مدینه مرتبط با پیامبر^{صلی الله علیه و آله و سلم} را معرفی کرده‌اند، هیچ کدام از چاه روحاء نام نبرده‌اند و سخنی مبنی بر نسبت این چاه با سیره پیامبر^{صلی الله علیه و آله و سلم} به میان نیاورده‌اند. این

^۱. نک: وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۸۴؛ حجاز در صدر اسلام، ص ۱۹۹.

^۲. نذکرة بالأخبار، ص ۱۴۹.

^۳. رحله ابن بطوطه، ج ۱، ص ۳۶۵.

^۴. وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۲۲؛ الرحلات المغاربية، ص ۳۳۱.

مختصر معجم البلدان لياقوت: صفى الدين عبدالمومن بن عبد الحق (م. ۷۳۹ق.)، به کوشش على محمد البجاوى، بيروت، دار الجيل، ۱۴۱۲ق؛ المعالم الاشيرة: محمد محمد حسن شراب، بيروت، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ معجم البلدان: ياقوت بن عبدالله الحموى (م. ۲۶ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ معجم ما استجم من اسماء البلاد و المواقع: عبدالله بن عبدالعزيز البكرى (م. ۴۸۷ق.)، به کوشش السقا، بيروت، عالم الكتب، ۱۴۰۳ق؛ المغازى: محمد بن عمر الواقدى (م. ۲۰۷ق.)، به کوشش مارسدن جونس، بيروت، مؤسسة الاعلمى، ۱۴۰۹ق؛ المغامن المطابىه: محمد بن يعقوب فیروزآبادی (م. ۸۱۷ق.)، به کوشش حمد الجassi، الرياض، دار اليمامة، ۱۳۸۹هـ؛ موسوعة مرآة العرمين الشريفيين: ابوب صبرى باشا (م. ۱۲۹۰ق.)، القاهرة، دار الأفاق العربية، ۱۴۲۴ق؛ وفاء الوفاء بأخبار دار المصطفى: على بن عبدالله السمهودى (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد محى الدين عبدالحميد، بيروت، دار الكتب العلمية، ۲۰۰۶م.

على احمدى ميرأقا

چاه رُومه: از چاههای مشهور و متبرک مدینه

چاه رومه از چاههای هفت گانه متبرک است که در شمال غرب مدینه و در قسمت شمال شرقی وادی عقیق^{*} قرار دارد.^۱ به

^۱. نک: اطلس تاریخ اسلام، ج. ۱، ص. ۳۰۶.

بن کثیر (۷۰۰-۷۷۴ق.)، بيروت، مكتبة المعارف، ۱۴۱۱ق؛ تاریخ المدينة المنورة: عمر بن شبه التمیری (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش فہیم محمد شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ تذكرة بالاخبار عن اتفاقات الاسفار (رحلة ابن جبیر): محمد بن احمد بن جبیر (م. ۱۴۰ق.)، ابوظبی، بيروت، المؤسسة العربية دارالسویدی، ۲۰۰۸م؛ حجاز در صدر اسلام: صالح احمد العلي، ترجمه عبدالمحمد آيتی، تهران، مشعر، ۱۳۷۵ش؛ الرحلات المغربية والأندلسية: عواطف محمد يوسف نواب، الرياض، مكتبة الملك فهد، ۱۴۱۷ق؛ رحلة ابن بطوطه (تحفة الناظار في غرائب الانصار و عجائب الاسفار): ابن بطوطه (۷۷۹ق.)، تحقيق عبدالهادی تازی، رباط، اکادیمیه الملکه المغریبیه، ۱۴۱۷ق؛ الروض الانف في شرح السيرة النبوية لابن هشام: عبدالرحمن بن عبدالله السهیلی (م. ۵۵۸ق.)، به کوشش عبدالرحمن الوکیل، بيروت، دار احیاء التراث العربي، ۱۴۱۲ق؛ سبل المهدی والرشاد في سیرة خیر العباد: محمد بن یوسف الشمس الشامی (م. ۹۴۲ق.)، به کوشش عادل احمد عبدالمحجود و على محمد معوض، بيروت، دار الكتب العلمية، ۱۴۱۴ق؛ سفرنامه سيف الدولة (سفرنامه مکه)، سيف الدوّله سلطان محمد (قرن ۱۴ق.)، تهران، نشر نی، ۱۳۶۴ش؛ سفرنامه فرهاد میرزا (هداية السبيل و کفاية الدليل): فرهاد میرزا معتمد الدولة، تصحیح غلام رضا طباطبائی، تهران، علمی، ۱۳۶۶ش؛ سفرنامه میرزا محمد حسین فراهانی: محمد حسین فراهانی (قرن ۱۴ق.)، به کوشش گلزاری، تهران، فردوسی، ۱۳۶۲ش؛ مراصد الاطلاع على اسماء الامکنه و البقاع: و هو